

Bevezetés

Ez a kötetrészt két írást tartalmaz: MARTIN FERENCÉ a kameramozgás jelentésalkotó szerepét elemzi, VASS LÁSZLÓÉ pedig egy több mediális összetevőből felépített komplex kommunikátum megközelítésével a mediális transzpozíció kérdéseit vizsgálja.

A KAMERAMOZGÁS JELENTÉSALKOTÓ SZEREPE
(Szaladják István: *Aranymadár*)

MARTIN FERENC

A magyar filmszemiotika – egy-egy magányos teoretikus érdeklődésétől eltekintve – nem büszkélkedhet olyan elméleti teljesítményekkel, mint például a francia, a lengyel vagy az orosz. JÓZSA PÉTER vezetésével a hetvenes években egy átfogó, komplex kutatás kezdődött ugyan, ezt azonban JÓZSA sajnálatosan korai halála félbeszakította. HORÁNYI ÖZSÉB, SZILÁGYI GÁBOR és BÓDY GÁBOR folyamatosnak tekinthető kutatásain kívül BÍRÓ YVETTE *Profán mitológia*, illetőleg DOBAI PÉTER *Archaikus torzó* című műveit ajánlhatjuk azok figyelmébe, akik a magyar filmszemiotika iránt érdeklődnek. Alábbi (film)elemzésemben CHRISTIAN METZ filmszemiotikai alapvetéseire támaszkodom.

Az általános filmi kódokat tartalom nélküli jelölőnek nevezi (METZ: 1978. 196-197). Ez a kód független a konkrét filmszövegtől. Például a kameramozgást és a montázst is érthetjük alatta és azok összes lehetséges variációit, melyek elvontan körvonalazzák a kód jelentésprodukáló lehetőségeit. (METZ: 1978. 198-206).

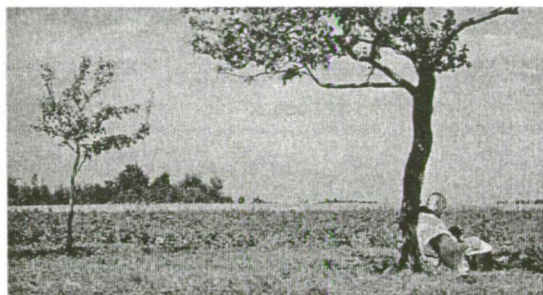
A sajátos filmi kód konkrét jellemzőkkel bír. Ez már egy adott filmalkotásban jelenik meg, vagy filmalkotások nagyobb csoportjában. (METZ: 1978. 116-117, valamint 186-187.) Sajátos filmi kódnak tekinthetjük a kameramozgások megvalósulási formáját Tarr Béla filmjeiben vagy a 'film noir' filmekben, és e tanulmány tárgyát. Mivel írásomban nem törekszem a sajátos filmi kódok rendszerezésére, az elméleti jellegű elemzésre a filmi kódok területén, ezért a könnyebb fogalomhasználát és érthetőség érdekében a sajátos filmi kódot egyszerűbben csak filminek nevezem.

Célom elsősorban a filmi kód működésének bemutatása egy konkrét példán, megkülönböztetése a nem filmtől és jelentésalkotó szerepének a szemléltetése. Úgy gondolom, nem követek el felelőtlen csúsztatást a filmszemiotika fogalmai között. A filmi kód elé kerülő sajátos jelző csak terjengősebbé tenné a fogalmat, de az elemzés lényegi szempontján nem változtatna. A fentebb vázolt metzi fogalmi differenciálás tükrében pedig az olvasó tudni fogja, hogy mit értek filmi kódon.

A képsor leírása és elemzése

Elemzésem tárgya Szaladják István* *Aranymadár* című művének egy képsora. A film egy középkori lovagról szól, akit útja során halálos lövés ér. A filmben a haldokló lovat meditációját látjuk életről és halálról, test és lélek viszonyáról és ezen keresztül a spirituális és a fizikai lét sajátosságairól. A filmnek nincs hagyományos értelemben vett története. A főhős mozgása is minimálisra redukálódik. A halálra készülők és az életére visszatekintők lovat belső, spirituális útjáról a képek informálnak. Tanulmányomban a filmszöveg egy adott egységén keresztül azt mutatom be, hogy a kameramozgással hogyan teremti meg a rendező a film jelentéstartományait.

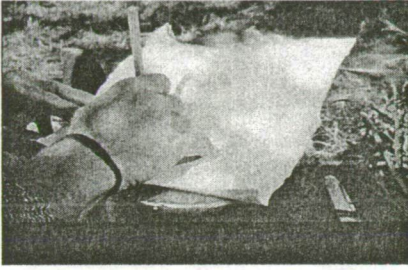
A választott részlet elemzése előtt szót kell ejtenünk a film első harmadának látványvilágáról. Az *Úton* című első részben a lovat útjának mozzanatait látjuk. A lovaglások, illetve a végzetes konfliktus az útonállókkal a főhősnek a fizikai valóságban történő helyváltoztatásait ábrázolja. Az akciójelenetet kivéve statikus, fix nézőpontból mutatja a kamera a lovat, mozgásának horizontális irányai hangsúlyosak. Fontos jelzése ezeknek az epizódoknak, hogy nem látjuk a haldoklás pillanatáig Der von Kürenberg arcát. A jelmez, főleg a sisak hangsúlyozza a személyiség bezártságát a testbe. Vagy kissé sarkítva, filozofikusan fogalmazva: a test materiális determinációját a spirituális én felett.

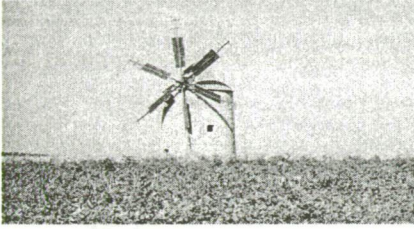
1. kép

Az *Álom* címet viselő részben a megsebzett lovat egy fának dőlve várja a halált. A test ekkor már mozdulatlan, viszont a miliő (tűz, szélmalom) aktív, és a filmi kódok, azon belül is a kameramozgás jelentésalkotó szerepe előtérbe kerül. Ennek legszembetűnőbb példáját láthatjuk az elemzésre kiválasztott látványegységben. (Lásd az 1. képet.)

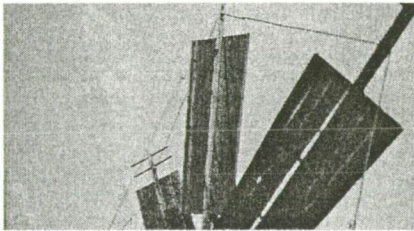
A jelenet elején a kép jobb szélén ülve, totál plánban látjuk a lovat versírás közben. A narrátortól a következőt halljuk: „Látta önmagát is.” A lovat saját meditációjának tárgya, amit képileg kiemel, hogy egy tárgyilagos – távolságtartó nézőpontból látható a főhős. A kezdő beállítás egy látszólag kívülálló pozíciót nyomatékosít. A következő képen, mialatt elhangzik a vers, a lovat kezeit látjuk: verssorokat ír a pergamenre. A kamera kitarja ezt a közeli képet egy ideig, majd vertikálisan felfelé mozog, és befogja a távolban álló szélmalmot. Hirtelen szél támad, és a malom kereké mozgásba lendül. (Lásd a 2., a 3., a 4. és az 5. képet.)

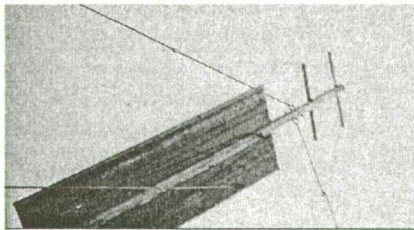
2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

A kamera folyamatos mozgása megszakad, mikor közelről látjuk a szélmalom lapátjait, de a mozgásélmény folytonos marad. A malom kereke forog, és ezt a lentről felfelé tartó kameramozgás kíséri. A montázs nem szakította meg a mozgásfolyamatot, hanem intenzitását fokozta. A filmbeli (malomkerék) és filmi (kameramozgás) egymás hatását kölcsönösen erősíti, ami a spirituális tekintet útjának, irányának nyomatékot ad. A szélmalom ég és föld határán helyezkedik el, és a lent → fent mozgásirány a földi, fizikai korlátokon való felülemelkedés vágyát fejezi ki.

Mindkét mozgás folytonossága és hangsúlyozása (film és filmbeli), főleg a filmi kifejezőeszköz mozgásának szakadatlansága és következetes iránytartása (lent → fent) azt sugallja, hogy a spirituális tekintet számára nincs különálló jelenség. A valóságnak tekintett tartomány elemei az Aranymadárban elvesztik elszigeteltségüket, és a szellemi kiteljesedés kifejezői lesznek, egy magasabb rendű spirituális állapotba való eljutás fázisait jelölik. Ezt a valóságfeletti célt követi az ég felé tartó kameramozgás.

A képsor alatt ismét megszólal a narrátor: „Aztán, mint a madár, felemelkedett és szemével, ami nem tartozik a testhez, elsiklott a szélmalom kerekei felett.” A narrátor szavai megerősítik, hogy a kameramozgással azonosított tekintet nem a testhez tartozó szem valóságérzékelését tükrözi, hanem egy más típusú látást jelöl, nevezetesen egy belső, spirituális nézőpontot érvényesít. Ezt támasztja alá a mozgásirány megváltozása is. Az Úton című részben, amíg a lovak sértetlenül haladt, a test mozgása uralta a kompozíciókat. A mozgás ott vízszintes tengely mentén zajlott: jobb – bal irányban vagy fordítva, illetve a főhős a távolból, a kép háttéréből lovagolt az előtérbe. Ez a mozgásirány a meditáció, a belső elmélyülés, a halál pillanatában megváltozik. A kamera a lent – fent irányba halad és felcserélődik az aktív szereplő – statikus kompozíció viszony.

Vizsgált epizódunkban a szereplő a pasz-

szív és a vizuális kifejezőeszköz mozgalmassága, expresszív elevenése lesz elsődleges a jelentésformálásban. (Lásd a 6., a 7. és a 8. képet.)

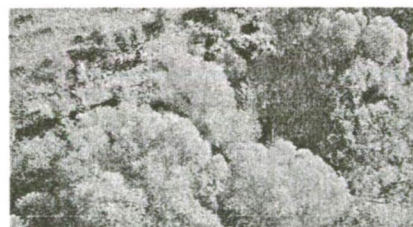

6. kép

7. kép

pek alatt, ugyanakkor nem látjuk az arcát, csak azt, amit ő belső tekintetével szemlél. Így egyszerre fejezi ki ez a megoldás az élmény személyességét és a látható világon, valamint az egyén földi életén túli létlehetőségeket. A kameramozgás következetes alkalmazása a spirituális szabadság távlatait és karakterét körvonalazza.

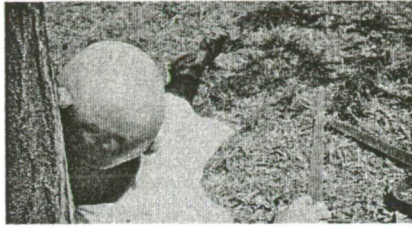
8. kép

(testi, spirituális) arányai és tartományai. (Lásd a 9. és a 10. képet.)

A felülemelkedést a fizikai lét határain a felső beállításból készült totálplánok jelzik. A kameramozgás itt is meghatározó eleme marad a látványnak, de a vertikális irányt felváltják az oldal irányú mozgások, a panorámázás a tájon. A kameramozgást ezeknél a képsoroknál is megszakítja helyenként a montázs. Akárcsak a korábbi egységnél, itt sem okoz törést a látványban. Mivel mozgó képsort mozgó képsor vált fel, így a természet változatos szépségét gazdagságát emeli ki a montázs. A felső beállítás ellentétese (fent → lent) változtatja az eddigi nézőpontot, ami a tájról készült felvételekkel együtt az elért spirituális, szellemi állapotra utal. Ez az állapot egyben a testbe zárt szubjektum leküzdésével is azonos.

A testi lét meghaladása azonban nem tragikus veszteségként jelenik meg Szaladják filmjében, ugyanis lehetőséget teremt az ember szellemi otthonra találásához, a létezés egyetemes szépségének befogadásához és a visszatéréshez az univerzum egységébe. Egyes szám első személyben halljuk a lovak hangját a későbbi

Az epizód végén a kamera egy fentről – lefelé irányuló vertikális mozgással újra befogja a lovak alakját és a szélmalmost a horizonton. A spirituális szárnyalásból visszatér a tekintet a testhez. A keretes szerkesztés a spirituális nézőpont folyamatos érvényesülését, a kameramozgás körkörös íve pedig az univerzumot átfogó teljességét emeli ki. A lovak figurájának ismételt megjelenítése a kompozícióban a fentebb leírtak mellett arra utal, hogy a spirituális lét szempontjából a test viszonyítási pont, melyhez képest kirajzolódnak a különböző létmódok

9. kép

10. kép

Összegzés

Az Aranymadár egy adott egységének elemzése során a kameramozgás jelentésalkotó szerepét vizsgáltam. Noha a filmben elhangzó verbális szövegek és megnyilatkozások megfogalmazzák a műben vázolt problematika, élményvilág összetevőit és lényegét, a képek nem pusztán illusztrációi a lovag versének és gondolatainak. Az *Álom* című rész egy szekvenciájának elemzésén keresztül azt láthattuk, hogy a filmi kódok hogyan teremtenek sajátos jelentésvilágot. Tehát Szaladják filmjében a kameramozgás

- a) a spirituális tekintet szabadságát érzékelteti,
- b) a versben jelképesen megfogalmazott vágy (lélek és bölcsesség egyesülése) megvalósulásának vizuális – érzéki formáját ábrázolja,
- c) a test fizikai határain felülemelkedő spirituális lét karakterét és távlatait rajzolja meg,

az egyetemes spirituális nézőpont megteremtésével a fizikai világ elemeinek, jelenségeinek önmagukba zártságát megszünteti, és egy szellemi állapot kifejezőivé változtatja. A filmben a 'sólyom', a 'malom', a 'nő', a 'táj', a 'szél' nem csupán egy bizonyos történelmi kor, kultúra és környezet szereplői, hanem szimbolikus jelentésük is van. Más-más árnyalattal és hangsúllyal, de a főhős halállal kapcsolatos létértelmezésének megszólaltatói.

*Szaladják István szakmai önéletrajza

1993-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, játékfilm – operatőr szakon.

Rendezői filmek:

Favágók (1990, 16 mm, ff., rendező, operatőr) – a Színház- és Filmművészeti Egyetem külföldön reprezentációs anyagként bemutatott filmje
Aranymadár (2000, 35 mm, ff., író, rendező, operatőr)
Naples, Corto Circuito: Legjobb európai kisjátékfilm
31. Magyar Filmszemle: kisjátékfilm megosztott fődíj
I. Magyar-román Filmszemle: legjobb kisjátékfilm
II. Nemzetközi Ökumenikus Filmszemle: legjobb kisjátékfilm
Kamera Hungária 2000: fikciós és dramatikus művek kategória díj
Tokyo, Osaka, Magyar filmnapok bemutató filmje

Operatőri filmek, válogatott:

Winnetou (1996 – 97, 35 mm, színes)
Don Quijote 1. változat (1997 – 98, 35 mm, ff.)
Zárás (1999, Super 16mm, színes)
Velencei filmfesztivál versenyfilm
New York, Főiskolák fesztiválja, Operatőri Díj
31. Filmszemle: Diák zsűri díja
Mediawave: fődíj
Velencei Filmfesztivál: versenyfilm
Worldfest Flagstaff: bronz díj
Aubagne-Meridiens – zsűri díja
München, Filmfőiskolák Fesztiválja – fődíj
Marosvásárhely: legjobb kisjátékfilm
Bologna: legjobb rendezés
Moszkva: legjobb rendezés
Cannes: információs vetítés
Rózsa és szőlőlevél (2001, Super 16 mm, színes)
Médiawave 2001. Legjobb operatőr
Gránátok (2002, 35 mm, színes)
2002. 34. játékfilmszemle kisjátékfilm kategória
Legjobb rendezés díja
Cannes, Kritikusok Hete Szekció
Alexandriai dohányból (1999, 35 mm, színes)
Füük a házból (2002, 35 mm, színes)
2002. Corvin-ösztöndíj
2003. Balázs Béla-díj
Tamara (2004, 35mm, színes)
35. Magyar Játékfilmszemle, Különdíj

A magyar filmszemiotikai irodalom fontosabb művei

BÍRÓ YVETTE:

1990. *Profán mitológia*, Magvető Kiadó, Budapest.

BÓDY GÁBOR:

1996. Végtelen kép, Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1996. Szerk.: Peternák Miklós.

DOBAI PÉTER:

1983. *Archaikus Torzó*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, Szerk.: Szilágyi György.

JÓZSA PÉTER:

1976. *Esztétikai alkotások társadalmi hatása*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1976. Szerk.: Hoványi János.

1977. Jel-elméleti problémák, összefüggésben a filmi térszerkezet és mozgásproblémájával... = *A magyar film formanyelve és közleménye 1965 – 1975*. 1. munkafüzet, Népművelési Intézet Kutatási Osztály, MTA Szemiotikai Munkabizottság, Budapest 1977. Szerk.: Józsa Péter.

1978. *A groteszk forrásai és funkciója*. Egy magyar film közleményének szerkezet, *Filmkultúra*, 1978/2.

1979. *Adalékok az ideológia és a jelentés elméletéhez*, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1979. Szerk.: Ardó Mária.

1986. *Az esztétikai élmény nyomában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986., Szerk.: Józsa Péterné.

HORÁNYI ÖZSÉB:

1976. Adalékok a vizuális szöveg elméletéhez. *ÁNyT. XI.* 143-165. 1976.

METZ, CHRISTIAN:

1978. *Válogatott tanulmányok*, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1978.

SZILÁGYI GÁBOR:

1983. *Film és cselekmény – A szöveg / cselekmény fogalma és modellálása a filmben*, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1983.

SEMANTIC ROLE OF CAMERA MOVEMENT (István Szaladják: *Golden Bird*)

FERENC MARTIN

In his essay on the semiotics of film in a picture sequence from István Szaladják's *Golden Bird* the author examines the semantic role of camera movement.